

BASLAWISH KLASS OQIWSHILARIN RUWXIY ADEP-IKRAMLILIQQA TARBIALAWDA QARAQALPAQ XALIQ NAQIL- MAQALLARINAN PAYDALANIWDIN AHMIYETI

T.Esemuratova –ülken oqıtwshı

Ájiniyaz atındaǵı Nókis mámleketlik pedagogikalıq institutı

Tayanch so'zlar: xalq pedagogikasi, pedagogika, tarbiya, odob, axloq, etika, moral, odoblilik, axloqiylik, odob-axloq tarbiyasi, maktab va odob-axloq.

Ключевые слова: народная педагогика, педагогика, воспитание, этика, мораль, нравственность, нравственное воспитание, школа и нравственность.

Key words: public Pedagogy, Pedagogy, education, ethics, morality, moral education school and morality.

«Balalı úy bazar, balasız úy mazar», dep ayıladı qaraqalpaq xalıqında. Eger danalıq sózge dıqqat awdarıp qarasaq, shınında da balalı úydıń baxıtlı ómir keshiretuǵınlıǵı, xalıqımızdın balajanlıǵı, mehrıbanlıǵı kózge taslanadı.

«Eldin qaznası eski sóz» bolǵan xalıq awızekı ádebiyatınıń bay tájiriybeleri jaslarǵı ádep-ıkramlıq etip tárbiyalawda úlken áhmiyetke iye. Qaraqalpaq folklorında xalıq pedagogikasınıń kóp máseleleri qamtılǵan. Pedagogika tariyxına názer salsaq onda xalıqtın úrp-ádet dástúrleri menen jıyı tanısıp úyrenenin kóremiz [2]. Hár qıylı jıyınlarında, mereke-majilislerde jaslarımız jası-úlkenderdin ádep-ıkramlılıq tárbiyasına baylanıslı danalıq pikirlerin esitip, ózlerine qabil etip otırǵan. Qaraqalpaq xalıq maqallarında jaqsılıq penen jamanlıq, dos penen dushpan, ashshı menen dushshı, hadal menen haram, sanalıqlıq penen sadalıqlı usaqan tolıp atırǵan turmıs waqıyaları salıstırılıp sóz etiledi. Hadallıq ar-namıstın tazalıǵı, tapırtımaytuǵın baylıq sıpatında ortaǵa qoyılıp keleshek áwladqa násiyat etip qaldırıladı.

Usınday naqıl-maqallarda eń aldın menen adamlardaǵı ayırım adamgershilik qásiyetleriniń belgileri, tuwılǵan jeri, eli ushın ayanbay xızmet etiw, dosqa sadıqlıq, kishipeyillik, jası-úlkenderdi, ata-ananı sıylaw, qonaqqa haq kewil menen xızmet etiw, ádeplilik, saqıylıq hám taǵı basqalar beriledi.

«Er jigiti eli ushın tuwıladı, eli ushın óledi» dep eli ushın xızmet etetuǵın adamnıń adamgershiligi kórsetilse, «Bermegendi berip uyalı» dep adamlardı keńpeyil, saqıy bolıw ádebine tárbiyalaydı.

Jası-úlkenderdi húrmet etiw barlıq xalıqtın dástúrinde erte zamanlardan berli bar. Jası-úlkenderdi sıylaw, húrmet etiw onıń tek jasın ǵana emes, al óz ómirinde xalıqqa etken hadal xızmetin bahalaw bolıp tabıladı. Usıǵan baylanıslı dóregen naqıl-maqallarda: «Atańa ne qılsań aldına sol keledi», «Jası-úlkendi sıylaǵannıń ózi sıylı boladı» [2], deydi,

Jası-úlkendi sıylasań,

Alǵıs jawar basıńa,

Jası-úlkendi xorlasań,

Gargıs jawar basıńa - degen tolǵawlar da bar.

Xalıq dástúrinde úyge qonaq keliw, qonaqqa barıw adamlardıń arasındaǵı óz-ara qatnası kúsheytip, doslıq-tatıwlıqtı arttırıw menen birge xalıqımızdın adamgershilikli jaqsı úrp-ádet dástúrleriniń biri bolıp esaplanadı. Qaraqalpaq xalıqı ázelde miymandos xalıq bolıp, «tapsa birin, tappasa ekewin soǵan», «miyman atańnan ullı», - dep túsingen. Sonday-aq, úyge kelgen qonaqtı «Qonaq kelse qut keler», «Qonaǵın sıylaǵan bay bolar», «Jaqsı adamnıń belgisi, kelgen qonaǵına taq turar», degen naqıl-maqallarda táriypengen.

Xalıq jaslarǵı ádalatsızlıqqa qarsı turıwǵa tárbiyalaw. Zulımlıqqa qarsı bolǵan, «Zulımlıq esikten kirse, insap túlikten shıǵadı», degen danalıq sózlerdi dóretken. Zulımlıq bar jerde

Ádebiyatlar

1. Karimov İ.A. Yuksak ma'naviyat-engilmas kuch. -Toshkent: «Ma'naviyat», 2008.
2. Abdimuratov P. Qaraqalpaq xalıqın salt dástúrleri hám onıń jaslar tárbiyasındaǵı áhmiyeti. -Nókis: «Bilim», 1996.
3. Seytjanova U. Joqarı adamgershilik ruxıy qadıratları. -Nókis: 1998.
4. Pazilov A. Ádep-ıkram tárbiyası. - Nókis: «Bilim», 2003.
5. Pazilov A. Tárbiya haqqında oylar. -Nókis: «Bilim», 2009.

РЕЗЮМЕ

Мақола мактаб о'қувчиларини тарбиялашда ма'naviy-axloqiy tarbiyaning ahamiyati haqidagi masalalarga bag'ishlangan. Unda maktab o'quvchilarini xalq og'zaki ijodi namunalaridan foydalanlgan holda o'qitishga alohida diqqat qilingan.

РЕЗЮМЕ

Статья посвящается вопросам духовно-нравственного воспитания учащихся. В ней особое внимание отводится использованию устного народного творчества в процессе обучения.

SUMMARY

The article is devoted to the issues of spiritual-educational upbringing of pupils. Here a great attention is paid to the use of folklore in the teaching process.

РАЗЛИЧНЫЕ УРОВНИ ТВОРЧЕСКОГО САМОРАЗВИТИЯ СТУДЕНТОВ

М.Р.Кадырова – старший преподаватель

Ферганский филиал Ташкентской медицинской академии

Таянч сўзлар: креатив, ўхшаш, шахсга хос, ижодкор шахс, шаклланиш.

Ключевые слова: креативный, адекватность, индивидуальный, творческая личность, формирование.

Key words: creative, value, personal, creative personality, formation.

В работе на основе анализа психолого-педагогической литературы выявлены уровни творческого саморазвития студентов на различных этапах их личностного становления. За осно-

adamgershilik bolmaytuǵını ayılǵan. Xalıq jatıp isher haram tamaq dámeǵóylikke narazı bolǵan. Sebebi, usı dámeǵóylikten olar kóp jábir shekken. Nátiyjede, haram tamaq dámeǵóylerdi áshkaralawshı naqıl-maqallardı dóretken.

Solay etip, oqıwshı-jaslarǵı hadal, haq kewil, hadal miynet penen turmıs keshiriwge tárbiyalawdı niyet etken. «Jaqsı sóz jan azıǵı», deydi xalıqımız hám jaslarǵı otırar ornın, sóyler sózin biliwge shaqıradı. Til adamlar arasındaǵı qatnası quralı. «Mal mónireskenshe adam tilleskenshe», degendey adam sóylesiw arqalı bir-biri menen tanısadı, bir-birine jaqınlasadı, birin-biri tárbiyalaydı. «Tawdı tastı jel buzar, adamzattı sóz buzar», degen naqılǵa jaslar kútá diqqat qoyıwı kerek. «Óner aldı qızıl til» bolǵanlıqtan oǵan júdá itibar menen qarap, sóylegen sózin qısqa, iqsıl hám mazmunlı, adamǵa unamlı tásir jasaytuǵın, aqıl-aqılǵa, oyǵa-oy qosatuǵın bolıwı zárúr. Jaqsı mámile, jumsaq sóz kóbinese doslıqtın tiykarı bolıp, adamnıń qádirin arttıradı, húrmetke miyasar etedi. Adepsız sózlerdi aytıwdan saqlanıw, ózinen úlken adamlarǵa siz dep álpayım sóylew ádepliliktiń tiykarǵı shártı bolıp esaplanadı. Adam kóp sózdi tırlaw, esitiw arqalı sheberligi artadı. «El qaznası eski sóz», degen sóz eskiden xalıq pedagogikasınıń danalıqlarǵa tolı ekenligin kóremiz. Shınında da, jaslarǵa aldın tálim-tárbiya beriwdiń ásirler dawamında jıynalıp, turmısta sınalǵan sarqılmas xalıq ǵazıynesı bolǵan xalıq pedagogikasınıń áhmiyetligin tereńnen túsiniw jetiw búgingi kúnniń ádiwli wazıypası bolıp qaralıwı tiyis.

Qaraqalpaq xalıqı ózleriniń tariyxıy turmıs tájiriybelerine tiykarlanıp, jas áwladtı óz keleshegi dep esaplap, júris-turıstın normaların úyretip, sadalardı sanalıqlıqqa, bilimsizdi bilim alıwǵa, ádepsizdi ádep-ıkramlılıqqa tárbiyalaw.

Tálim-tárbiya xalıqtın tariyxıy rawajlanıwı menen tıǵız baylanısqı iye. İnsan turmısı neshe ásirler dawamında rawajlanıwdın negizi, abıroyı bolıp, adamlar ortasındaǵı hár qıylı múnásibetlerge miynetke, jámiyetke, jasaw qaǵıydalarına tiykar salıp tárbiyalıq mazmunın jarattı. Erte dáwirlerde balalar ata-anasınıń, úlkenlerdin kásip-kári, bilim ónerin úyrenip, kúndelikli turmıs ushın zárúrli talaplardı orınlap otırǵan. Usı barısta tálim-tárbiya alıw dástúrleri júzege shıǵıp otırǵan. Tárbiyalıq dástúrlerdin payda bolıw principleri belgili dárejede turmıs shárayatı hám zárúrlikleri menen jámiyetlik ortalıqta adamlardıń ádep-ıkramlılıq normasına aylanıp barǵan.

Mine, usınday ádep-ıkramlılıq normaların bir kórinisi bolǵan naqıl-maqallar jaslarǵı dúnyaǵa kózqarasın, ádep-ıkramlılıq, miynet hám basqa da jámiyetlik turmıstın rawajlanıwın barısın qalıplestiriwde izbe-iz, ruwxıy hám mádeniy jaqtan tásir kórsetiwdiń shártı bolıp esaplanadı.